

Gyáni Gábor

A PONTOSÍTÁS JEGYÉBEN

Észrevételek Pók Attila írásához

Hálás köszönettel tartozom Pók Attilának, aki – noha nem a holokauszt történészspecialistája – vette magának a fáradságot, hogy reflektáljon vitaindítómra. A köszönet annak is szól, hogy hasznos bibliográfiai tájékoztatóval szolgál hozzászólásában, amire magam nem vállalkoztam, mivel *nem referáló tanulmányt írtam*.

Nem mulaszthatom el ugyanakkor, hogy megjegyzéseket fűzök vitapartnerem gondolatmenetéhez, elosztatva néhány, az írásában fellelhető félreértést.

1. Egy pillanatig sem vitattam, hogy „a magyarországi holokauszt története kutatásának súlypontja Magyarországon van, és az elmúlt húsz év alatt tudásunk megsokszorozódott ezen a területen”. Azt írom ugyanis, „az 1989-et követő évek és évtizedek során a magyarországi történetírás [...] a korábbiaknál összehasonlíthatatlanul intenzívebb érdeklődéssel övezi a holokauszt historikumát”.¹ A tézisem valójában így szólt: ezért is oly meglepő, hogy ez a történetírás „szinte egyáltalán nem képviselteti magát a téma nemzetközi diskurzusában”. Ezt cáfolandó Pók Attila nem áll elő bizonyítékokkal. Hiszen nem az itt a fő kérdés, hogy megjelenik-e magyar történészek tollából néhány, a többnyire Randolph Braham mint szerkesztő nevéhez kapcsolható tanulmánykötetek valamelyikében német vagy angol nyelvű tanulmány, hanem az: *számon tartják-e vajon a magyar történészek eredményeit a holokauszt nemzetközi történész diskurzusában*. Nem kizárt, hogy tévedtem a kérdés megítélésében, Pók Attila azonban nem rukkol elő a vitatott megállapításomnak ellentmondó adatokkal.

2. Vitapartnerem tökéletesen félreérti a Tim Cole-lal kapcsolatos hivatkozásomat, ha úgy gondolja, hogy nevezett angol történész egyetlen magyar historikust (és történeti munkát) ismer. Ha egyszer majd kézbe veszi Cole *Holocaust City* című könyvét, könnyen megbizonyosodhat feltételezése alaptalanságáról (Cole minden fontos magyar irodalmat és forráskiadványt ismer, sőt kiterjedt levéltári kutatásokat is folytatott Budapesten). Arról van tehát szó, hogy a *The Historiography of the Holocaust* című friss, reprezentatív historiográfiai kézikönyv 24 neves történész szerzője közül Cole az egyetlen, aki az itt megjelent rövid tanulmányában megemlíti végre egy magyar történészt, Molnár Juditot; a többiek számára mintha nem is létezne a magyarországi holokauszt-történetírás. Ennek miéртjére kerestem cikkemben a választ, meglehet, rossz helyen. Keresse tehát ezután más is, hátha több szerencsével jár hozzám képest.

3. Pók szerint nehéz Gyáni elvárásainak megfelelni, „hiszen még a nemzetközi diskurzussal lépést tartani próbáló kollegák sem képesek maguk mögött hagyni provinciá-

¹ GYÁNI Gábor: *Helyünk a holokauszt történetírásában*, Kommentár 2008/3., 13.

lis szellemi határait”. Csakhogy a holokausztot kutató magyar történészek java része (az általa említett példák a kivételek) éppen hogy nem igyekeznek lépést tartani a nemzetközi diskurzussal. Erre irányult bírálatom éle, melyet így folytattam: „Szerencsére akad példa az [...] idézett eset ellenkezőjére is”.² Velük kapcsolatban viszont az jelentette számomra (az egyébként jóval kisebb) gondot, hogy ők ugyanakkor reflektálatlanul adaptálnak egy alapjában redukcionista magyarázó modellt (Kádár és Vági egyáltalán nem teszi kérdéssé, mint Pók sugallja, legfeljebb pragmatikusan módosítja Alyék felfogását). A probléma ez esetben merőben más, mint a látszólag elmélet nélküli, legalábbis a magyarázó eszköztár *tudatos használatát* feltűnően mellőző történészeknél szokott lenni.

4. „Ha a nemzetközi holokauszt kutatás fő iránya évtizedekig ez a »nürnbergi látásmód«, s a magyar mainstream kutatók is a politikai élet dokumentumaira és bírósági aktákra építve dolgoztak, akkor milyen alapon állítható az, hogy nem tartottak lépést a meghatározó nemzetközi szakmai diskurzussal?” – kérdezi Pók. A probléma ez esetben magukkal az igeidőkkel van: a nemzetközi főirány ilyen *volt*, de ma már nem feltétlenül jellemzi ezen beállítottság. A magyar holokauszt kutatást azonban nemcsak a múltban, a jelenben is ilyen irányultság hatja át. Egyes elemzők a kutatók generációváltásával magyarázzák a kétségtelen nemzetközi historiográfiai fordulatot,³ mások az új keletű holokauszt-kultusz által keltett tömeges igényekkel indokolják a jelenséget, mely utóbbi a felerősödött identitáspolitikák eszközeként befolyásolja a holokauszt mai történeti megközelítését.⁴ Nos, ez lenne az a fejlemény, amely mindmáig elkerülte a magyar holokauszt-történészek többségének a figyelmét, kivéve a cikkem 30. és 31. jegyzetében felsorolt szerzőket (köztük azonban egyetlen történész akadt csupán, Karsai László).

5. Nem véletlen, hogy írásomban nem foglalkozom a kommunizmus (a bolsevizmus) népirtását érintő hazai kutatásokkal; a téma még a holokauszttal való összevetés erejéig sem képezte reflexióim tárgyát, mivel e kutatások zöme *nem* a hazai múltra vonatkozik.

6. A budapesti Holokauszt Múzeum létesítése valóban fontos aktus volt, az intézmény működése azonban nem a történetírás, hanem a kollektív emlékezeti gyakorlat körébe tartozik.⁵ Az utóbbival pedig közvetlenül nem foglalkoztam, illetve annyiban érintettem csupán a kérdést, amennyiben a kívánatos történetírói nézőpontváltás érdekében azt javasoltam, tegyék végre történeti elbeszélés tárgyává az áldozatok emlékeztető-tapasztalati univerzumát is.

² *Uo.*, 15.

³ Lásd pl. Wulf KANSTEINER: *From exception to exemplum: the new approach to Nazism and the „Final Solution”*, *History and Theory* 33, 2 (1994. május), 145–171.

⁴ E tekintetben talán a legfontosabb elemzés Peter NOVICK: *The Holocaust and Collective Memory. The American Experience*, Bloomsbury, London, 2000. S továbbra is nélkülözhetetlen: *Probing the Limits of Representation. Nazism and the „Final Solution”*, szerk. Saul Friedlander, Harvard UP, Cambridge (Mass.), 1992.

⁵ A történetírás és a kollektív emlékezet lényegi különbségéhez vö. Allan MEGILL: *History with memory, history without memory* = Uő.: *Historical Knowledge, Historical Error. A Contemporary Guide to Practice*, University of Chicago Press, Chicago, 2007, 17–59.

Végül: korántsem vindikáltam magamnak a bölcsek kövének a birtoklását a kollégáim munkáival kapcsolatos reflexióim megfogalmazása során. Ezért is szabadkoztam, hogy kívülállóként veszem magamnak a bátorságot a holokauszt hazai historiográfiájáról való elmélkedéshez.⁶ A zárszóban pedig, retorikai nyomatékként, még külön meg is jelöltem írásom korlátjait: „Szubjektív megfigyeléseket és megjegyzéseket rögzít csupán”. Kell ennél több az illendő és kívánatos szerénység nyelvi kifejezéséhez?

Báméskodók a csernovojei vasútállomáson

⁶ GYÁNI: *I. m.*, 19.